

संस्थापक : कै. पां. ग. रांजणीकर

सनम वागचूक यांच्या प्रकृतीची चिंता व्यक्त करत ठाकरे यांच्या शिवसेनेला पक्षाचे प्रमुख उद्धव ठाकरे यांनी सनम वागचूक यांना फोन करून उपोषण मागे घेण्याची विनंती केली. तसेच, अनेकांकडून वागचूक यांच्या प्रकृतीची काळजी व्यक्त करत उपोषण मागे घेण्याची विनंती केली जात आहे. तर, दिल्लीतील वकील राकेश कुमार सैनी यांनी वागचूक यांनी उपोषण सोडावा म्हणून जनहित याचिका दाखल केली आहे. या याचिकेत वागचूक यांचा जीव वाचवण्यासाठी सरकारकडून तातडीने दखल घेण्याची मागणी देखील त्यांनी केली आहे. आता, न्यायालयाने याचिकेवर सुनावणी करताना केंद्र सरकारला नोटस बजावली आहे.

छत्रपती संभाजीनगर (औरंगाबाद) गुरुवार, दि. १६ जुलै २०२६ (पाने ४) (किंमत २ रुपये)

मुख्यमंत्री देवेन्द्र फडणवीस यांची घोषणा

परभणी जिल्ह्यातील जितूर
शहरासह परिसरात अखंड
पावसाने हजेरी लावली आहे
अनेक दिवसांच्या उघडीपीठात
झालेल्या या पावसानुसार
वातावरणात गरबा निर्माण
झाला असून सर्वसामान्य
नागरिकांना उकाड्यापासून
मोठा दिलासा मिळाला आहे
मात्र हा पाऊस तुळक आणि
कमी प्रमाणात झाल्याने
शेतकऱ्यांच्या अपेक्षा अद्याप
पूर्ण झालेल्या नाहीत. आण
दुपारनंतर ढग दादून आल्याने
आणि काही भागात मध्यम
स्वरूपाचा पाऊस झाला
पावसानुळे रस्त्यांवर पाणी
साचले, वातावरण प्रसन्न झाले
आणि नागरिकांनीही दिलासा
व्यक्त केला. मात्र शेतकऱ्यांच्या
दृष्टीने हा पाऊस अद्याप अपुस
असल्याचे चित्र आहे.

बीडच्या केळ शहरासह
परिसरात गेल्या दोन
तासांपासून (पान ४ वर)

मुंबई दि. १५ (प्रांतोपधो)-
विनायक राऊत आणि त्यांच्या
आहे. ठाणे न्यायालयाने त्या
फेटाळला आहे. प्रथम खबरी
गंभीर स्वक्षेपचे असल्याचे नमु
देण्यास नकार दिला. दरम्यान,
जुलै रोजी सुनावणी होणार आहे.
विनायक राऊत, त्यांच्या
गिराजा राऊत यांनी १० जुन
तक्रार दाखल केली होती. या
या प्रकरणात फिजि रोख या
असून तो सध्या पोलीस कोठ
रक्षणा मिळावे, यासाठी विन
यालयालय अटकपूर्व जामीन
सुनावणीदरम्यान अंतरिम रक्ष
मात्र, एफ.आय.आर.मधील आ
रक्षणा देता येणार नसल्याचे
फेटाळला. त्यामुळे राऊत आणि
अचघी वाटल्या असून, आता
मुख्य अटकपूर्व जामीन अर्जावरील

देवेन्द्र फडणवीस यांच्य
सत्कारावरती बोलाताना राज
शेठ्ठी म्हणाले की
अमलबजावणी करणयाआधी
सत्कार करणे म्हणजे ह
लाळगोटेपणा आहे. स्वतःच
पाठ स्वतः थोपटून घेणे असे
याला म्हणतात. ३० जुलैच्या
आधी देखील शेतकरी
कर्जमाफी होणार नाही
आणखी नवीन तारीख
मिळेल. ३० जुलैच्या आधी
जर कर्जमाफी झाली नाही तर
३० जुलै नंतर आस
रस्त्यावरची लढाई सुस
कारण आहे, जोपर्यंत
सरसकट कर्जमाफी होत नाही
तोपर्यंत आम्ही शांत बसणार
नाही. जे रेगुलर कर्ज भरताले
त्यांचं काय प्रामाणिकपण
राहून देखील त्यांना फक्त ५०
हजार रुपये मिळणार
असल्याचंही राजू शेठ्ठी यांनी
म्हटलं आहे.

प्रातःपान)।	आला आहे.	
रोत घडलेल्या	महापालिकेच्या	पिंपरी-चिंचवड
दुर्घटनेनेकरीण	मोरी श	कर
पर्यावरण	डेपोत 'वेस्ट	एनर्जी
अभियंता	प्रकल्पाच्या	तीन
र्णी आणि	अनधिकृत	इमारतीवर
यंता योगेश	कचऱ्याचा	डोंगर कोसळू
निलंबित	झालेल्या या	भीषण दुर्घटनेने
आहे. त्यांची	नऊ कामगारांचा	मृत्यू झाला
री करण्याचे	असून १२	कामगार जखमी
डॉ. विजय	झाला आहेत.	या घटनेनेप्रकरणी
दिले आहेत.	अंटीनी लारा	रिस्तुजेबल
फळाळीपणा,	एनर्जी कंपनीला	दुर्लक्ष
कामात	कर्तव्यात	कसुर आणि
अधिकारंचा	सुरक्षेतील	गंभीर
अनधिकृत	निष्ठावाळा जरा	पाणाबागत
दिल्याचा	महापालिका आयुक्त	डॉ.विजय
ठेवण्यात	सूर्यवंशी (पान ४ वर)	

जीवनाचे मूल्यमापन

मानवी जीवन हे केवळ घटनांची मालिका नसून, अनुभवांची, निवडींची, मूल्यांची आणि जाणिवांची एक गुंतागुंतीची प्रक्रिया आहे. या प्रक्रियेचा अर्थ शोधण्याचा प्रयत्न म्हणजेच 'जीवनाचे मूल्यमापन'. हे मूल्यमापन कोणत्याही बाह्य निकषांवर मर्यादित नसते; ते अंतर्मुखितेनून, आत्मपरीक्षणातून आणि अनुभवांच्या सखोल चिंतनातून घडत असते. त्यामुळे जीवनाचे मूल्यमापन ही केवळ बौद्धिक प्रक्रिया नसून, ती एक अस्तित्वावादी शोधयात्रा आहे. परंपरेने समाजाने जीवनाचे मूल्यमापन ठरावीक निकषांवर केले आहे. संपत्ती, प्रतिष्ठा, पद, सामाजिक स्थान, यशाची बाह्य चिन्हे. या निकषांनुसार एखाद्याचे जीवन 'यशस्वी' किंवा 'अयशस्वी' ठरवले जाते; परंतु हे निकष जीवनाच्या संपूर्णतेला पकडू शकत नाहीत. कारण जीवनाचे खरे मूल्य केवळ बाह्य यशात नसून, ते अनुभवांच्या खोलीत, नात्यांच्या प्रामाणिकपणात, अंतर्मनाच्या शांततेत आणि मूल्यांशी असलेल्या निष्ठे दंडलेले असते. त्यामुळे जीवनाचे मूल्यमापन करताना बाह्य आणि अंतर्गत या दोन्ही स्तरांचा विचार करणे आवश्यक आहे.

जीवनाचे मूल्यमापन ही एक सतत चालणारी प्रक्रिया आहे. ती एखाद्या विशिष्ट क्षणी पूर्ण होत नाही; ती प्रत्येक अनुभवासोबत बदलत राहते. बालपणात जीवनाचे अर्थ वेगळे असतात, तर प्रौढत्वात ते बदलतात. संकटे, अपयश, यश, नाती, तुटणे, पुनर्मिर्माण या सर्व अनुभवांमुळे जीवनाकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन बदलत जातो. त्यामुळे जीवनाचे मूल्यमापन हे स्थिर नसून, ते गतिशील आहे. हीच त्याची वैशिष्ट्यपूर्ण बाब आहे. अंतर्मुखाता ही जीवनाच्या मूल्यमापनाची किट्टी आहे. जेव्हा माणूस स्वतःकडे प्रामाणिकपणे पाहतो, आपल्या कृतींचे, विचारांचे आणि भावनांचे परीक्षण करतो, तेव्हा तो जीवनाच्या अर्थाजवळ पोहोचतो. ही प्रक्रिया सोपी नसते, कारण ती स्वतःच्या मर्यादा, चुका आणि अपूर्णता स्वीकारण्याचा मागणी करते; परंतु याच प्रक्रियेतून आत्मजाणीव विकसित होते. आत्मजाणीव ही जीवनाच्या मूल्यमापनाची सर्वात महत्त्वाची पायरी आहे, कारण ती माणसाला स्वतःच्या अस्तित्वाशी प्रामाणिक राहण्याची क्षमता देते.

जीवनाचे मूल्यमापन करताना मूल्यांची भूमिका अत्यंत महत्त्वाची ठरते. प्रत्येक व्यक्ती काही मूल्यांवर आधारित निर्णय घेत असते. सत्य, न्याय, करुणा, प्रामाणिकपणा, स्वातंत्र्य इत्यादी. या मूल्यांशी आपण कितपत प्रामाणिक राहिलो, हे जीवनाच्या गुणवत्तेचे एक महत्त्वाचे मापदंड ठरते. अनेकदा बाह्य यश मिळवताना माणूस या मूल्यांशी तडजोड करतो आणि नंतर त्याला एक प्रकारची रिक्तता जाणवते. त्यामुळे जीवनाचे मूल्यमापन करताना मूल्यांशी असलेली निष्ठा तपासणे आवश्यक आहे. नातेसंबंध हे जीवनाच्या मूल्यमापनातील आणखी एक महत्त्वाचे अंग आहे. माणूस सामाजिक प्राणी असल्यामुळे त्याचे जीवन इतरांशी जोडलेले असते. आपल्या नात्यांमध्ये किती प्रामाणिकपणा आहे, किती समजूतदारपणा आहे आणि किती सहानुभूती आहे यावर जीवनाची गुणवत्ता अवलंबून असते. केवळ वैयक्तिक यश मिळवणे पुरेसे नसते; त्या यशाने इतरांवर काय परिणाम होतो, हेही महत्त्वाचे आहे. त्यामुळे जीवनाचे मूल्यमापन हे वैयक्तिक आणि सामाजिक या दोन्ही स्तरांवर करणे आवश्यक आहे.

आजच्या वातावरण आणि स्थोतात्मक जगात जीवनाचे मूल्यमापन अनेकदा बाह्य निकषांवरच मर्यादित राहते. 'अधिक मिळवणे', 'अधिक साध्य करणे' या ध्येयांमुळे माणूस सतत धावत राहतो; परंतु या धावपळीत तो स्वतःशी संवाद साधायला विस्तरतो. परिणामी, बाह्य यश असूनही अंतर्मनात असमाधान निर्माण होते. त्यामुळे आधुनिक काळात जीवनाचे मूल्यमापन अधिक सजगपणे करणे आवश्यक आहे. थांबून, स्वतःकडे पाहून, आपल्या जीवनाच्या दिशेचा विचार करणे ही प्रक्रिया जीवनाला अधिक अर्थपूर्ण बनवते. जीवनाचे मूल्यमापन करताना अपयशाची भूमिका देखील महत्त्वाची आहे. अपयश हे केवळ नकारात्मक अनुभव नसून, ते शिकण्याची आणि वाढण्याची संधी असते. अनेकदा अपयशातूनच माणूस स्वतःला अधिक चांगल्या प्रकारे ओळखतो. त्यामुळे जीवनाचे मूल्यमापन करताना अपयशाला नाकारण्याऐवजी त्यातून काय शिकता येईल, याचा विचार करणे आवश्यक आहे. ही दृष्टी जीवनाला अधिक परिपक्व बनवते. जीवनाचे मूल्यमापन करताना आनंद आणि समाधान या संकल्पनांचाही विचार करावा लागतो. आनंद हा केवळ क्षणिक सुखात नसून, तो एक सखोल समाधानाचा अनुभव आहे. आपण जे करतो, त्यातून आपल्याला अर्थ मिळतो का? आपल्या जीवनात एक सुसंगती आहे का? हे प्रश्न जीवनाच्या मूल्यमापनात महत्त्वाचे ठरतात. जेव्हा माणूस आपल्या मूल्यांशी, ध्येयांशी आणि कृतींशी सुसंगत जीवन जाणतो, तेव्हा त्याला खरे समाधान मिळते. जीवनाचे मूल्यमापन ही एक सखोल, अंतर्मुख आणि सतत चालणारी प्रक्रिया आहे. ती केवळ बाह्य यशावर आधारित नसून, ती अंतर्मनाच्या शांततेवर, मूल्यांची असलेल्या निष्ठेवर, नात्यांच्या गुणवत्तेवर आणि आत्मजाणिवेवर आधारित असते. या प्रक्रियेतून माणूस स्वतःला अधिक चांगल्या प्रकारे ओळखतो आणि जीवनाला एक सखोल अर्थ प्राप्त करतो. आजच्या बदलत्या आणि गुंतागुंतीच्या जगात, जीवनाचे हे सजग मूल्यमापनच माणसाला संतुलित, समृद्ध आणि अर्थपूर्ण जीवन जगण्याची दिशा देऊ शकते.

**‘विश्वगुरू’ म्हणण्याचा हा मूर्खपणा
थांबवा ! अनुराधा पौडवालांचा ‘राग’**

नवी दिल्ली, दि. १५ (वृत्तसंस्था) - हिंदुस्थानला 'विश्वगुरु' करपाच्या बाता मारणाऱ्या सत्ताधऱ्यांवर सुप्रसिद्ध पार्श्वगायिका अनुराधा पौडवाल कमालीच्या भडकल्या आहेत. 'विश्वगुरु' होण्याची स्वप्ने पाहणे चुकीचे नाही. मात्र, देशात सध्या नेमक्या त्यांच्या उलट गोष्टी सुरू आहेत. त्यामुळे एक तर चुकीच्या गोष्टी बंद करा किंवा 'विश्वगुरु', 'विश्वगुरु' म्हणण्याचा मूर्खपणा थांबवा,' असे खडे बोल पौडवाल यांनी सुनावले आहेत.

शुभाकर मिश्रा यांच्या पौडकास्टमध्ये अनुराधा पौडवाल बोलत होती. '२०१७ पर्यंत हिंदुस्थान विश्वगुरू होणार असल्याचे बोलले जाते, याबद्दल तुम्हाला काय वाटते असा प्रश्न पौडवाल यांनी विचारण्यात आला. त्यावर बोलताना देशातील सध्याची स्थिती आणि भाजपच्या 'विश्वगुरू'केंद्री प्रचारावर पौडवाल यांनी परखड भाष्य केले. 'काही वर्षांपूर्वीपर्यंत मलाही खूप वाटायेचे की आपण विश्वगुरू बनू शकतो. पण आता असं दिसतं की विश्वगुरू होण्यासाठी जे काही करायला हवे, नेमक्या त्याच्या उलट गोष्टी देशात सुरू आहेत. एक तर या गोष्टी बंद व्हायला हव्यात किंवा मग 'विश्वगुरू', 'विश्वगुरू' हा जप बंद करावा,' असे त्यांनी सुनावले.

‘विश्वगुरू बनायचे असेल तर आम्हाला आधी शिक्षित व्हावे लागेल. पण देशात ९३ लाख शाळा बंद पडल्या आहेत. हे पाहिल्यावर प्रश्न पडतो की विश्वगुरू होण्याचा पाया काय आहे? तो काहीतरी असला पाहिजे. नुसत्या स्म्हणावर जगता येत नाही. काहीतरी ठोस असायला पाहिजे, असे त्या स्म्हणाल्या.

‘भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा : महाराष्ट्राच्या जलसुरक्षेची वैज्ञानिक वाटचाली

महाराष्ट्रातील प्रत्येक दहा ग्रामीण घरापैकी
जवळपास आठ घरांचा पिण्याच्या पाण्याचा प्रमुख
आधार भूजल आहे. त्यामुळे भूजल ही राज्याच्या
जलसुरक्षेची जीवनवाहिनी ठरली आहे. वाढती
लोकसंख्या, बदलते हवामान, अनियमित पर्जन्यम
न, शहरीकरण आणि औद्योगिकीकरण यांसारखी
आव्हाने भूजल व्यवस्थापनासमोर उभी असली, तरी
वैज्ञानिक नियोजन, आधुनिक तंत्रज्ञान, प्रभावी पुनर्भरण
उपाययोजना आणि लोकसहभाग यांच्या माध्यमातून
या आव्हानांवर निश्चितपणे मात करता येऊ शकते.

जलसुरक्षा ही आज केवळ विकासाशी संबंधित बाब नसून
पर्यावरणीय समतोल, कृषी समृद्धी, सार्वजनिक आरोग्य
आणि भावी पिढ्यांच्या सुरक्षित भवितव्याशी निगडित
राष्ट्रीय प्राधान्याचा विषय बनली आहे. अशा परिस्थितीत
भूजलाचा प्रत्येक थेंब हा राज्याच्या जलसंपत्तीचा
अमूल्य ठेवा असून त्याचे वैज्ञानिक शोधकार्य,
नियोजनबद्ध विकास, संवर्धन आणि शाश्वत व्यवस्थापन
ही काळाची अत्यावश्यक गरज आहे. याच ध्येयाने

भूजल सर्वेक्षण आणि विकास यंत्रणा

(जीएसडीए एका नजरेत)

घटक	माहिती
 स्थापना	१९७२
 मुख्यालय	पुणे
 भूजलशास्त्रीय नकाशे	२५,१५२ गावे
 सर्वेक्षण क्षेत्र	१,७६,१२५ चौ.कि.
 निरीक्षण विहिरी	३,९२०
 पिझोमीटर	१,१५०
 नकाशा प्रमाण	१ : १०,०००

भारत सरकार, नई दिल्ली
भू-वैज्ञानिक सर्वेक्षण विभाग
(Groundwater Surveys and Development
Agency - GSDA) गेल्या पाच दशकांहून अधिक
काळ भूवैज्ञानिक संशोधन, अत्याधुनिक तंत्रज्ञान,
जलस्रोतांचे वैज्ञानिक मूल्यमापन आणि लोकांमधून
योजनांच्या माध्यमातून ग्राहकांच्या जलमागणीला नवीकरी

देत आहे. ग्रामीण व शहरी भागातील सुरक्षित पिण्याच्या पाण्याची उपलब्धता, भूजल पुनर्भरण, जलसंधारण आणि शाश्वत जलव्यवस्थापनासाठी भूजल सर्वेक्षण ची भूमिका आज अधिक महत्त्वपूर्ण ठरली असून, भविष्यातील जलसुरक्षित महाराष्ट्र घडविण्यात ही संस्था अग्रणी भूमिका बजावत आहे

सन १९७२ मध्ये इटर्नलल डेव्हलपमेंट असोसिएशन (IDA) आणि महाराष्ट्र शासन यांच्या संयुक्त प्रकल्पांतर्गत भूजलधारक आधारीत लघु सिंचन योजनांच्या विकासासाठी या वंग्रणेची स्थापना करण्यात आली. त्या काळात भूजलाचा शोध मुख्यतः अनुभवाधारित पद्धतीने घेतला जात होता. वैज्ञानिक भूजल व्यवस्थापन, भूभौतिकीय सर्वेक्षण किंवा जलधाराकांचा (आय्लिक्शनी) अभ्यास फारसा विकसित नव्हता. जीएसटीएच्या स्थापनेनंतर भूगर्भशास्त्र, भूभौतिकी, जलविज्ञान आणि अभियांत्रिकी या शाखांचा समन्वय साधून भूजल व्यवस्थापनाला वैज्ञानिक दिशा मिळाली. पुढील काही दशकांत ही ह्ये संस्था केवळ जलविषयी वीरिणीची स्पेशलाइझ्ती कर्णारी वंग्रण न राहता भूजल संशोधन, जलगुणवत्ता, कृत्रिम पुनर्भरण, भूजल नियोजन आणि धोरणनिर्मितीमध्ये राज्याची अग्रगण्य पात्रक संस्था म्हणून विकसित झाली. सन १९७४ पासून राज्यात हे १,०,००० प्रमाणातील गावनिहाय सखोल भूजलशास्त्रीय सर्वेक्षणे सुरू करण्यात आले. महाराष्ट्रातील जलव्यवस्थापनाच्या इतिहासात हा एक महत्त्वाचा टप्पा मानला जातो. या सर्वेक्षणामध्ये भूगर्भीय रचना, जलधाराकांचे स्वरूप, भूजल पातळीतील हंगामी बदल, वीरिणीची स्थिती, भूजल पुनर्भरण क्षमता आणि जलस्रोतांची उपलब्धता यांचा व्यापक अभ्यास करण्यात आला. आजपर्यंत १,७६,१२५ चौ.कि.मी. क्षेत्रातील २५,१२२ गावांचे भूजलशास्त्रीय नकाशे तयार करण्यात आले आहेत. हे नकाशे ग्रामीण नळपाणी पुरवठा, सिंचन विकास, कृत्रिम भूजल पुनर्भरण, जलसंधारण, पाणलोट विकास आणि विविध शासकीय प्रकल्पांसाठी मूलभूत संदर्भ म्हणून वापरले जातात.

१९६८ मध्ये पिण्याच्या पाण्यासाठी निधन
विहीनता या विशेष कार्यक्रम सुरू झाला. १९८३ चे
दुष्काळात टंचाईप्रत्यक्ष गावांना पिण्याचे पाणी उपलब्ध
करून देण्यात जीएनडीएने महत्त्वाची भूमिका बजावली.
१९८६ मध्ये संशोधन व विकास कक्ष आणि विशेष
प्रकल्प विभागाची स्थापना झाल्यानंतर भूजल पुनर्भरण,
भूभौतिकीय संशोधन आणि आधुनिक तंत्रज्ञानावर
आधारित उपाययोजनांचा चालना मिळाली. पुढे महाराष्ट्र
भूजल (पिण्याच्या पाण्यासाठी विनियमन) अधिनियम,
१९९३ आणि महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन
अधिनियम, २००९) यांच्या अंमलबजावणीमध्येही
जीएनडीएची भूमिका अधिक महत्त्वापूर्ण बनली.
जीएनडीएच्या प्रकल्प, महाराष्ट्र जलसेवा सुधार प्रकल्प,
जलव्यवस्था प्रकल्प आणि इतर राष्ट्रीय कार्यक्रमांमुळे

संस्थेच्या कार्याचा विस्तार झाला. २०२६ पर्यंत जीएसडीएने भूजल नियोजन, डिजिटल डेटाबेस, जलगुणवत्ता विश्लेषण आणि जलसुरक्षा आराखड्यांच्या माध्यमातून आधुनिक जलव्यवस्थापनाची भक्कम पायाभरणी केली आहे.

महाराष्ट्राचा सुमार ८२ टक्के भूभाग डेकन ट्रॅपच्या बरेडॉल्ड खडकांनी, तर सुमारे १० टक्के भूभाग रूपांतरित खडकांनी व्यापलेला आहे. या कठीण खडकांमध्ये भूजन नदीप्रमाणे वाहत नाही; ते खडकांतील भेगा, सांधे आणि अपक्षवित स्तरांमध्ये साठते. त्यामुळे भूजलाचा शोध घेण्यासाठी अत्याधुनिक तंत्रज्ञानाची आवश्यकता असते. जीएसडीपे सिमेट सिस्टिम, भौगोलिक माहिती प्रणाली (GIS), ग्लोबल पोजिशनिंग सिस्टीम (GPS), भूभौतिकीय सर्वेक्षण, जॉइंटिव्हिटी मीटर, व्हेरी लो फ्रिक्वेंन्सी, डिजिटल रजिस्टर आणि जलधाराक चाचण्या यांसारख्या तंत्रज्ञानाचा प्रवाही वापर सुरू केला आहे.

आज रज्यातीत ३,९२० निरीक्षण विहिरी आणि १,१५० पिछोमीटीर यांच्या माध्यमातून भूजल पातळीचे राज्यातील पाच प्रमुख नदीओऱ्यांतील १,५२३ पाणलोट क्षेत्रांमध्ये उभारलेल्या ३,९२० निरीक्षण विहिरी आणि १,१५० पिछोमीटीर यांच्या माध्यमातून भूजल पातळीचे नियमित निरीक्षण केले जाते. अनेक दशकांपासून त्याप्रमाणे संकलित झालेला हा व्यापक डेटाबेस म हावराद्वारातील भूजल नियोजनाचा वैज्ञानिक पाया मानला जातो. या माहितीच्या आधारे भूजल उपलब्धतेचे अचूक मूल्यांकन, जलस्रोतांचे नियोजन, कृत्रिम भूजल पुनर्भरणसाठी योग्य स्थळांची निवड, जलसुरक्षा आखणेइत्यादी तयार करणे तसेच संधाव्य पाणीटंचाईचे वैज्ञानिक पूर्वानुमान करणे शक्य होते. माहिती-आधारीत निर्णयप्रक्रिया विकसित करून राज्यातील भूजल व्यवस्थापन अधिक अचूक, परिणामकारक आणि शाश्वत पातळीमध्ये या डेटाबेसचे मोलाचे योगदान आहे.

ग्रामीण भागातील सुरक्षित पाण्याच्या पाण्याच्या पुरवठा सुनिश्चित करण्यात जीएसडीसी ही भूमिका अत्यंत महत्वाची आहे. नळपाणी पुरवठा योजनेसाठी विधन विहिरी, साध्या विहिरी आणि इतर संभाव्य जलस्रोतांचे सर्वेक्षण, स्फळनक्षेती आणि तांत्रिक प्रमाणीकरण ही कामे यंत्रणेकडून केली जातात. त्यानंतर जिल्हा परिषद, महाराष्ट्र जीवन प्राधिकरण आणि संशोधन अंमलबजावणी संस्था या योजनांची उभारणी करतात. त्यामुळे प्रत्येक ग्रामीण पाणीपुरवठा योजनेमागे भूजलशास्त्रीय पडताळणीचा भक्कम पाया असतो. याशिवाय बँक स्वरूपासह्यायित सिंचन योजना, शेतकऱ्यांसाठी विहिरींची व्यवस्थापनाची, राष्ट्रीय ग्रामीण प्रकल्प कार्यक्रमांतर्गत स्रोत बाळकटीकरण तसेच विविध शासकीय आणि निमशासकीय संस्थांना तांत्रिक सल्ला देण्याचे कार्यही जीएसडीसी सात्वामे करीत आहे. राज्यातील कडील खडकप्रधान भूभागात भूजलशास्त्रीय शोध घेण्यासाठी भूभौतिकीय सर्वेक्षण ही जीएसडीसीची सर्वात महत्वाची वैज्ञानिक कार्यपद्धती आहे. जमिनीखालील जलधाराकांचे

वरूप, खोली, जाडी आणि जलसाठ्याची क्षमता जाणून घेण्यासाठी रेझिस्टिव्हिटी मीटर, व्हेरी लो कन्वेन्सी आणि इतर विद्युतचुंबकीय उपकरणांचा वापर करता जातो. खडकांच्या विद्युत रोधकतेचे मापन करून

आणि भूजलधारकाची अचूक माहिती मिळत आणि त्याआधारे विंघन विहिरींसाठी योग्य स्थळे निश्चित केली जातात.

ग्रामीण नळपाणी पुरवठा योजनेपासून कृत्रिम भूजल पुनर्भरणापर्यंत सर्वच कामांमध्ये या तंत्रज्ञानाचा प्रभावी वापर होत आहे. जलधारकांचे स्वरूप समजल्यामळे विंध्यन विहिरींचे यशाचे

माण वाढते, अनावश्यक खर्च टाळला जातो आणि
गण्याचा अधिक परिणामकारक वापर शक्य होतो.
कठीण बेसॉल्ट प्रदेशासाठी जीएसडीएने विकसित
कलेल्या अपारंपरिक भूजल पुनर्भरण तंत्रज्ञानाने म
राष्ट्राष्ट्राने या क्षेत्रात स्वतंत्र तांत्रिक ओळख निर्माण केली
माहे.

जलपान, प्रेक्चर सोल समेशन, बार ब्लास्ट
त्र, स्ट्रीम ब्लास्ट तंत्र, विहीर जेकेशन आणि इतर
ज्ञानिक उपाययोजनांद्वारे कमी पाणी देण्याच्या प्रयत्नां
विहीरींची उत्पादनक्षमता वाढविण्यात यश आले आहे.
तंत्रज्ञानामुळे हजारो गावांतील पिण्याच्या पाण्याचे
तुट पुर्नजीवित झाले असून अनेक ठिकाणी टँकरवरील
नवलत्रिबल कमी झाले आहे. विशेष म्हणजे, कठीण
वडकपान प्रदेशासाठी विकसित करण्यात आलेल्या
पा उपाययोजनांच्या अग्रास इतर राज्यांतील तलाव
सिंशोधकांकडूनही केला जात आहे.

भूजल उपलब्ध अरण जितके मत्त्वाच आह, तनेकचे ते सुरक्षित आणि पिण्यायोग्य असणेही भारत्यक आहे. म्हणूनच जीएसडीएच्या आधुनिक योगशाळांमध्ये फ्लोराईड, नायट्रेट, लोह, क्लोराईड, मारता, कडोता, कॅल्शियम, मॅग्नेशियम, सोडियम आणि इतर रासायनिक घटकांचे नियमित विशलेषण केले जाते. गुणवत्ताबाधित गावांमध्ये पर्यायी स्रोत शोधणे, कृतीतांचे बळकटीकरण करणे, कृत्रिम पुनर्भरणाच्या पायायोजना सुचविणे आणि स्थानिक परिस्थितीनुसार पॉत्रिक मार्गदर्शन करणे ही मत्त्वाची कामे यंत्रणेकडून कृतीतां जातात. त्यामुळे पिण्याच्या पाण्याच्या रक्षिततेने योग्यरच ग्रामीण आरोग्य संरक्षणासाठी मोठा हातभार लागतो. भारत सरकार आणि महाराष्ट्र सनानाच्या विविध जलसंधारण आणि पाणीपुरवठा योजनांमध्ये जीएसडीएची भूमिका अत्यंत महत्वापूर्ण ठाे आहे. अटल भोजन योजना अंतर्गत भूजल -अतिवृष्टीपूरणी गांामांमध्ये ग्रामस्तरीय जलसुक्षा आराखडे तयार करणे, भूजल बचेट विकास करणे, पाण्याचा ताळेबंद तयार करणे, सभ्यतापातळीचे नियमित निरीक्षण करणे आणि कोकसहजगातून भूजल व्यवस्थापन विकास करणे यां कामे यंत्रणेकडून केली जात आहेत. जल जीवन मशन अंतर्गत प्रत्येक ग्रामीण घरापर्यंत सुरक्षित नळाद्वारे पिण्याचे पाणी पोहोचविण्यासाठी शाश्वत जसोतीं रक्षित करणे, विंधन विहिरींची स्थळनिकरणी, सोतांची मरमात चाचणी, जलगुणवत्तेचे प्रामाणिकरण आणि स्रोत बळकटीकरणाच्या उपाययोजना सुचविणे या जबाबदा्या

जीएसडीए यशस्वीपणे पार पाडत आहे. त्याचप्रमाणे प्रधानमंत्री कृषी सिंचन योजना (PMKSY) अंतर्गत जलसंधारण, पाणलोट क्षेत्र विकास, कृत्रिम भूजल पुनर्भरण आणि सिंचनासाठी उपलब्ध भूजल संसाधनांचे वैज्ञानिक नियोजन करून 'प्रत्येक थेंबातून अधिक पीक' या संकल्पनेला प्रत्यक्ष बळ दिले जात आहे.

जीसडीएचे आणखी एक वैशिष्ट्य म्हणजे पाणीटंचायेचे वैज्ञानिक पूर्वानुमान, भूजल उपलब्धता ही पर्जन्यमान, भूमीय वनस्पती, भूजलाच्या उप्सा आणि पुनर्भरण यांवर अवलंबून असल्यामुळे दरवर्षी सप्टेंबर अखेरील पर्जन्यमान आणि ऑक्टोबरच्या प्रारंभी नोंदविलेल्या भूजल पातळीचा तुलनात्मक अभ्यास केला जातो. राज्यातील मरीक्षण विभागाने मिधून संकलित माहितीचे विश्लेषण करून कोणत्या भागात ऑक्टोबर, जानेवारी किंवा एप्रिलपासून पिण्याच्या पाण्याची टंचाई निर्माण होऊ शकते, याचा वैज्ञानिक अंदाज शासनाला दिला जातो. त्यामुळे टँकर नियोजन, पायरी सोत विकसित करणे, सोत बळकटीकरण आणि इतर उपयोजकांचे नियोजन वेळेवर करता येते. जलसंकटाचा सामना करण्यासाठी ही माहिती प्रशासनासाठी अत्यंत उपयुक्त ठरते.

पूर्वी दुष्काळ ही महाराष्ट्रामारील प्रमुख जलसमस्या मानली जात होती; मात्र आज हवामान बदलामुळे परस्थिती अधिक गंभीर झाली आहे. अजून कालावधीत होणारी अतिवृष्टी आणि उत्पन्नतरचे दीर्घ कोरडे कालखंड ही नव्या हवामान व्यवस्थेची वास्तवता बनली आहे. परिणामी मोठ्या प्रमाणावर पावसाचे पाणी वाहून जाते, तर भूजल उपभरणाचे प्रमाण अक्षेप्यतः वाढत नाही. दुसरीकडे शेती, उद्योग आणि शहरी भागातील पाण्याची मागणी सातत्याने वाढत असल्याने भूजलावरील ताण अजूनच तीव्र होत आहे. त्यामुळे पापरिपूरक जलनियोजनाची समीकरणे बदलत असून भूजल पर्याय जलसंधारण आणि

शाश्वत जलव्यवस्थापनाला अधिक महत्त्व प्राप्त झाले आहे. या पार्श्वभूमीवर जीएसडीए दीर्घकालीन भूजल पातळी निरीक्षण, पॅनरम्यामन विश्लेषणे, ऋछद आधारात भूजल मॉडेलिंग, जलगुणवत्ता निरीक्षण आणि कृत्रिम भूजल पुनर्भरणाच्या उपाययोजनांवर विशेष भर देत आहे. गावस्तरीय पाण्याचा ताळेबंद, पॅनरजल संंधारण, जलसंधारण आणि भूजलाचा कार्यक्षम वापर या संकल्पनांद्वारे भविष्यातील जलसुरक्षेचा पाया अधिक भक्कम करण्यासाठी यंत्रणा सातत्याने प्रयत्नशील आहे.

भौवैद्युत भूजल व्यवस्थापनात कृत्रिम बुद्धिमत्ता (आर्ीणषळळळश्र खपींशश्रळसशपलश), मशीन लर्निंग, बिग डेटा विश्लेषण, ड्रोन सर्वेक्षण, इंटरनेट ऑफ थिंग्स (खेढ), रिअल-टाइम भूजल निरीक्षण प्रणाली आणि विविध निर्माण यंत्रणा साण्ळी यांन अशिन

व्यापक वापर होणार आहे. प्रत्येक गावासाठी जलसुरक्षा आराखडा, भूजल बजेट, जलवापर लेखापरीक्षण, भूजल पुनर्भरण आराखडा आणि जलसाक्षरता अभियान प्रभावीपणे राबविणे ही काळाची गरज आहे. विज्ञानाधारित नियोजन, सक्षम प्रशासन आणि लोकसहभाग यांच्या एकत्रित प्रयत्नातूनच राज्याच्या जलसंपत्तीचे दीर्घकालीन संरक्षण शक्य होईल.

भूजल संवर्क्षण आणि विकास यंत्रणांची पाच दशकांची वाटचाल ही केवळ एका शासकीय संस्थेची यशोगाथा नाही, तर विज्ञान, संशोधन, आधुनिक तंत्रज्ञान आणि लोकसहभाग यांच्या बळावर उभे राहिलेले महाराष्ट्राच्या जलसुरक्षेचे सक्षम मॉडेल आहे.

बदलत्या हवामानाच्या आणि वाढत्या पाणीटंचाईच्या पार्श्वभूमीवर भूजलाचे संरक्षण, पुनर्भरण आणि सुयोग्य व्यवस्थापन ही सामूहिक जनबांधणी बनली आहे. शासन, तज्ज्ञ संस्था, स्थानिक स्वराज्य संस्था, शेतकरी आणि नागरिक यांनी संयुक्तपणे भूजल संवर्धनाला लोकचळवळीचे स्वरूप दिल्यासच 'जलसमृद्ध महाराष्ट्र' हे स्वप्न साकार होईल. कारण भूजलाचे संरक्षण म्हणजे केवळ पाण्याचे संरक्षण नव्हे, तर भावी पिढ्यांच्या सुरक्षित, समृद्ध आणि शाश्वत भविष्याची हमी आहे.

- डा. कलास रामभाऊ आहिर
वरिष्ठ भूवैज्ञानिक, भूजल सर्वेक्षण आणि विकास
यंत्रणा, छत्रपती संभाजीनगर

‘अमृतजिह्वा’ ल्यायलेला पत्रकारितेतील ‘डॉक्टर’!

‘अरे योगेश, आज काय लिहिलंस ? आज कार्यक्रम काय ? अरे तू बॉलावलंस आणि मीं येणार नाहीं, असं शयं तरी आहे का ? अरे तू आणि विजयें वैद्य हे माझ्यांसाठी परकें आहेत का ? शिवसेनाप्रमुख बाळासाहेब ठाकरे यांच्या सान्निध्याले आणण !’ असं थोडंसं कातूनू बोलिणं, कुणालाही न दुखाणं, आपलं काम भलं आणि आपण भलं. लिहिणं परखडं, लिखाणातूनू ‘प्रहार’ करणं, ‘मागणी तसा पुखडा’ हे तत्त्व तंतोतंत पाळणं, हळूहळू ससं सोपान पादाक्रांत करणं, यासाठी जीभेवर साखर, डोक्यावर बर्फ आणि पायाला भिंगरी असा अमृतजिन्हा ल्यायलेला पत्रकारितेतील ‘डॉक्टर’म्हणजे सुकृत खांडेकर ! अशी ‘अमृतजिन्हा’ ल्यायलेले मराठी पत्रकारितेतील डॉक्टर सुकृत खांडेकर हे आपल्या वयाची ७४, वर्षे पूर्ण करून ७५ व्या वर्षात पर्दापण करीत आहेत. सध्याचा काळ हा देशभरात ‘अमृतकाळ’ समजण्यात, मागण्यात येतोय. भारताला स्वातंत्र्य मिळून ७५ वर्षे पूर्ण झाली असून या स्वातंत्र्याला येत्या १५ ऑगस्ट रोजी ७९ वर्षे पूर्ण होत आहेत. (अर्थात भारतीय जनता पक्षाचे लोक २०१४ साली भारताला स्वातंत्र्य मिळाले असे मानतात). पंतप्रधान नरेंद्र दामोदरदास मोदी हेही अमृतमहोत्सव वर्षात वाटचाल करीत आहेत. अनेक जण अमृतमहोत्सव साजरा करीत असतांनाच डॉ. सुकृत खांडेकर हे अमृतमहोत्सवी वर्षात पर्दापण करीत आहेत ही ‘अमृताहुनी गोष्ट’ बातमी आहे. वसंतराव त्रिवेदी या माझ्या पत्रकारितेतील विद्यापीठातूनू पत्रकारितेची

पैसा मिळवण्यासाठी पत्रकारिता करणे. वसंतराव त्रिवेदी यांनी ११ जून १९६६ रोजी सुकू केलेल्या साप्ताहिक आहुति म्हणून सुकू झालेली माझी पत्रकारिता नवशक्ति, समित्र, ठाणे वैभव, मुंबई सकाळ करीत करीत हिंदुहृदयसम्राट शिवसेनाप्रमुख श्री बाळासाहेब ठाकरे यांच्या दैनिक सामना मध्ये १५ डिसेंबर १९८८ पासून मुंबई च्या पत्रकारितेत स्थगितवाली. १९८९ साली २३ जानेवारी रोजी दैनिक सामना चे दादरच्या स्वायत्तीय विनायक दामोदर सावरकर स्मारक दस्तुरखुद हिंदुहृदयसम्राट शिवसेनाप्रमुख श्री बाळासाहेब ठाकरे यांनी मुख्य संपादक या नात्याने सामना चे प्राशन केले. याच वर्षी मी राजकीय प्रतिनिधी म्हणून मंत्रालय आणि विधिमंडळ येथे कार्यरत झालो. या ठिकाणी सुकूत खांडेकर यांच्या संपर्कात आलो. त्यांच्या नेतृत्वाखालील मंत्रालय आणि विधिमंडळ वार्ताहर संचाचे सचिवद्वितीय म्हणून जबाबदारी स्वीकारली. शिवसेनेचे नगरसेवक नारायण तातू राणे हे मुंबई विद्युत पुरवठा आणि परिवहन उपक्रम (बेस्ट) समितीचे अध्यक्ष या नात्याने मंत्रालयात पत्रकार परिषद घेण्यासाठी आले. त्यांच्यावेळी तेलुगू देशमचे सर्वेसावं नंदुदुरी तारक रामराव अर्थात एन टी रामराव यांची चलती होती. त्यांना एनटी आर म्हणून ओळखायचे. नारायण राणे हे मंत्रालयात आले तेंव्हा मी सुकूत खांडेकर यांना सांगितले की, हे महाराष्ट्राचे 'एनटीआर' आहेत. (नारायण तातू) सुकूत खांडेकर यांनी तसा उल्लेख केला. नारायण राणे यांच्या सहित सारेच आश्चर्यचकित झाले. सुकूत खांडेकर यांनी

मंत्रालय आणि विधिमंडळ वार्ताहर संघाचे अध्यक्ष होण्याची हॅटट्रिक केली. तशी जिल्हा प्रकरा विजय वैद्य यांनी सुद्धा ठाणे विधिमंडळ वार्ताहर संघ तसेच मंत्रालय आणि विधिमंडळ वार्ताहर संघ या दोन्ही ठिकाणी अध्यक्षपदाची हॅटट्रिक केली आहे. सुकृत खांडेकर हे प्रारंभी लोकमान्य बाळ गंगाधर टिळक यांच्या केसरी मध्ये वार्ताहर म्हणून कार्यरत असतांना विधानपरिषद दीर्घत (पत्रकार गॅलरीत) शेवटच्या बाकावर बसून वार्तावन करित असत. लोकमान्य टिळक यांचे नातू जयवंतराव टिळक हे विधानपरिषदेचे माभापती होते. त्यामुळे सुकृत खांडेकर यांना डोळ्यात तेल घालून काम करायला लागायचे. अर्थात केसरीचे मालक जरी असले तरी जयवंतरावांचा हस्तक्षेप नसायचा, मार्गदर्शन जरूर करीत. सुकृत खांडेकर यांनी का हळुहळू लोकांसाठी, महाराष्ट्र टाईम्स व माघाघाडीच्या वर्तमानपत्रात काम करताना अगदी नवी दिल्ली येथे सुद्धा संसदेच्या भूभागहात वार्तावन केले. ज्या केसरी मध्ये वार्ताहर म्हणून काम केले त्याच केसरीची लांबलाभला. नवी दिल्ली येथे संसदेत प्रकरा म्हणून सुकृत खांडेकर यांना जाण्यासाठी मिळवई विजय ताहे यांनी सुद्धा उत्तम भूमिका बजाविली आहे. मंत्रालय आणि विधिमंडळ वार्ताहर संघ, मुंबई मराठी प्रकरा संघापानून अगदी खऱ्याखऱ्या अखिल भारतीय मराठी प्रकरा परिषदेचे अध्यक्षपद भूषविण्याची यांनी सुकृत खांडेकर यांना मिळाली. एका बाबानून वर्तमानपत्रात काम दुसरीकडे संघटनांच्या जबबादऱ्या ही तारेवरी कसरत

पारंपारिक 'अमृतजिह्व' मुळेच उन्मारीच्या पार
इश्ट शकले. शरद पवार यांच्या पासून राष्ट्रीय
प्रतियोगीमध्ये उन्मस करण्याचेही भाग्य त्यांना
मिलले. मुंबई मध्ये नरशक्तिचे संपादक
हणून काम केल्यानंतर त्यांची हिंदुब्रह्मयसम्राट
शिवसेनाप्रमुख श्री बाळासाहेब ठाकरे यांच्या
सहकाराने प्रकाशन परिवारात काम करण्याची
संधी मिळाली. परंतु तो योग आला मसला तरी
मुंबईत बाळासाहेब ठाकरे यांच्या संपादकताखलाची
सुरुवात झालेल्या आणि शिवसेनेचे मुखपत्र
हणून ओळखण्यात येणाऱ्या दैनिक सामना
ला राजकीय पक्षाच्या वर्तमानपत्रावर प्रचंड
निराशा असून सुकृत खांडेकर यांनी लोकम
सेवा टिळक विद्यापीठात प्रबंध सादर केला.
आणि टिळक विद्यापीठातून त्यांनी पीएचडी
प्राप्त करून डॉक्टरेट मिळवली. योगायोग असा
की ते जिेव्हा सुकृत खांडेकर यांना डॉक्टरेट
मिळवली त्या वेळी ते शिवसेनेचे कुटूंब
नजदीकी विरोधक असलेल्या नारायण राणे
यांच्या 'प्रहार' चे संपादक होते. ज्या दिवशी
सुकृत खांडेकर यांनी डॉक्टरेट मिळवली त्या
वेळी ते गोष्टी त्यांनी नारायण राणे यांचा कानावर
देव घेतली घातली. तेव्हा नारायण राणे यांनी
सामनांना नंदित होऊन सामना, शिवसेना आणि
शिवसेना पक्षप्रमुख उद्धव बाळासाहेब ठाकरे
यांच्या बद्दल मनात कुटुता न ठेवता खांडेकर
यांना सेवेत घेतले. पेढा भरविला आणि त्यांचे तोंड
वाड करीत त्यांच्या आनंदात सहभागी झाले.
वास्तविक मराठी पत्रकार संघटनांच्या दृष्टीने
ते मोठी अभिमानाची बाब आहे. म्हणून
राजकीय पक्षात संघटनांनी डॉ सुकृत खांडेकर यांचा
जवळी मुख्यांमत्री, शिवसेना पक्षप्रमुख आणि
आचार्य, सामना व दोहोर का सामना चे

सेवक संपादक उद्भव ठाकरे यांच्या शुभहस्ते
सेवक माजी मुख्यमंत्री खासदार आणि
हजारचे सख्खा सल्लागार संपादक नारायण राणे
यांच्या अख्यक्षेत्रवासी जाहीर सत्कार केला
ससता तर मराठी पत्रकारितेत एक वेगळे
चित्र निर्माण झाले असते. असो, अजूनही
हळू गलेली नाही. विविध पत्रकार संघटनांनी
सकल येथून डॉ सुकृत खांडेकर यांच्या
मृतमहोत्सवी वर्षात हा अमृततुल्य योग
डवून आणाय. सध्या डॉ सुकृत खांडेकर हे
पूर्ण महाराष्ट्रात स्टेट लाईन, इंडिया कॉलिंग,
एन्व्हे कॉलिंग या नावाने स्तंभलेखन करीत
सुन कुणाचाही मुलाखत बाळगत नाहीत.
सातत्याने घडणाऱ्या घटनांवर प्रहार करून
पत्रकारितेत नवशक्ति निर्माण करण्याचा
चालत होता आहेत. केसरी , जांभळा,
वयवळा, हरिवा हे कोणतेही रंग त्यांना वर्ण
करतात. तसे ते गुलाबी आहेत. अर्थत
करतांना कोणत्याही घटकांशी सामना
करता सौजन्यपूर्ण, सौहार्दपूर्ण निकोप
साततावरण केस होऊ शकेल याची पुरेपूर
संज्ञा ते घेत आहेत. डॉ. सुकृत खांडेकर
यांच्या अमृतजिह्वेतून झिरणाऱ्या गोड
मृतवतवरण ऐकण्याची, जाणून घेण्याची संधी
मिळाली. यासाठी मराठी पत्रकारितातील
विविध पुरस्कारांनी गौरविण्यात आलेल्या
शाणुकि उगटणीत आरोग्य प्राप्त होवो, त्यांचे
गर्भशिशू मराठी पत्रकारितेला सातत्याने मि
लत राहो, या मनःपूर्वक शुभेच्छा !

—योगेश वसंत त्रिवेदी,
९८९२९३४३२९. (लेखक ज्येष्ठ
राजकीय विश्लेषक आहेत).

मालमत्तेचे वर्णन

नौजे पळसगळ, ता. खुलताबाद, जि. छत्रपती संभाजीनगर येथील मिळकत क्र. १६१, क्षेत्रफळ ७११४ चौ. फूट, तसेच त्यावरील सर्व बांधकाम व त्यासंबंधित सर्व हक्क व उपभोगाधिकार, यातुःसाः पूर्वेतः धोबी घाटपश्चिमेतः रस्तादक्षिणेतः निलेश भालेराव यांची मालमत्ता उत्तरेतः शम्भारव बकू जाधव यांची मालमत्ता

उत्प्रेक्षण - रजपती संभाजीनगर स्वाक्षरी / प्राधिकृत अधिकारी

दिनांक: १५/०७/२०२६ दहौम फायनान्स लिमिटेड (पूर्वी श्रीराम हाऊसिंग फायनान्स लिमिटेड म्हणून ज्ञात)